

LBRIS

We know
books

MIRELA-IOANA BORCHIN (coord.)

GABRIEL BĂRDĂȘAN
ELENA JEBELEAN
NADIA OBROCEA

CRENGUȚA BRATU
FLORENTINA LEUCUȚIA
VIRGINIA OPRIȘA

COMUNICARE ȘI ARGUMENTARE.
TEORIE ȘI APLICAȚII

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE (Alina Pamfil)	13
1. DIALOGUL (Mirela-Ioana Borchin)	15
1.1. Trăsături definitorii ale dialogului	15
1.1.1. Alternanța rolurilor de emițător și receptor	15
1.1.2. Interacțiunea	15
1.1.3. Sintaxa mixtă	15
1.2. Concepte operaționale în abordarea dialogului	16
1.2.1. Emițătorul	16
1.2.2. Receptorul	16
1.2.3. Contactul	16
1.2.4. Canalul	17
1.2.5. Bruiajul	17
1.2.6. Feedback-ul	17
1.2.7. Codul	18
1.2.8. Mesajul	18
1.2.9. Contextul	18
1.3. Schema dialogală.	
Funcțiile limbajului în viziunea lui Roman Jakobson	19
1.3.1. Funcția emotivă	20
1.3.2. Funcția conativă	20
1.3.3. Funcția referențială	20
1.3.4. Funcția fatică	20
1.3.5. Funcția metalingvistică	20
1.3.6. Funcția poetică	21
1.4. Modele de generare a structurii dialogului	21
1.4.1. Modelul linear al construcției dialogale (sucesiunea secvențelor constitutive)	21
1.4.1.1. Replica și schimbul de replici	21
1.4.1.2. Secvența	22
1.4.2. Modelul integrativ	23
1.4.2.1. Actul de vorbire	24
1.4.2.2. Mișcarea conversațională	26
1.4.2.3. Intervenția	26
1.4.2.4. Tranzacția	26
1.4.2.5. Conversația/discuția	26
1.5. Tematica dialogului	26
1.5.1. Coeziunea sintactică a secvenței tematice	27

1.5.1.1. Conjunțiile	27
1.5.1.2. Proformele	28
1.5.1.3. Anafora	28
1.5.1.4. Catafora	28
1.5.1.5. Repetiția	28
1.5.1.6. Elipsa	29
1.5.1.7. Paralelismul.....	29
1.5.1.8. Parafraza	29
1.5.1.9. Conectorii discursivi.....	29
1.5.2. Coerența semantică a secvenței tematiche	29
1.5.3. Relația temă – remă – subtemă	30
1.6. Contextul de comunicare în dialog. Expresii lingvistice referitoare la diverse aspecte ale contextului de comunicare	31
1.6.1. Pronumele personale (de persoana I și a II-a)	32
1.6.2. Expresiile spațialității	32
1.6.3. Expresiile temporalității	32
1.7. Relația de comunicare în dialog.	
Factori pragmatici care influențează relația de comunicare	32
1.7.1. Atitudinea	32
1.7.2. Raporturile sociale.....	32
1.7.3. Starea eului.....	33
1.7.4. Temperamentul	34
1.8. Comportamentul comunicational	35
1.9. Stilul de comunicare	36
1.10. Regulile și principiile comunicării dialogale	38
1.10.1. Principiul cooperării. Maximele conversaționale	39
1.10.2. Principiul politetii. Maximele politetii	41
1.10.3. Principiul exprimabilității.....	42
1.10.4. Principiul economiei	42
1.10.5. Principiul alternanței.....	42
1.10.6. Principiul relevanței	43
1.11. Tipuri de dialog (Mirela-Ioana Borchin și Gabriel Bărdășan)	43
1.11.1. Dialogul oral și scris	44
1.11.2. Autodialogul și dialogul interpersonal (sau de grup).....	45
1.11.3. Dialogul direct și mediat	46
1.11.4. Dialogul formal și informal	46
1.11.4.1. Conversația.....	47
1.11.4.2. Discuția	48
1.11.4.3. Întrevederea	48
1.11.4.4. Negocierea	48
1.11.4.5. Ancheta	50
1.11.4.6. Examinarea	50
1.11.4.7. Interviu.....	54

1.11.4.7.1. Interviuul jurnalistic	54
1.11.4.7.2. Interviuul de angajare	56
1.11.4.8. Dezbaterea	58
1.11.4.9. Talk-show-ul	59
1.11.4.10. Masa rotundă	62
1.11.4.11. Conferința de presă	62
1.11.5. Dialogul conflictual și dialogul nonconflictual	65
1.11.5.1. Cearta	65
1.11.5.2. Polemica	66
1.11.6. Dialogul artistic și nonartistic. Dialogul teatral (Doina Comloșan)	67
1.12. Limbaje cocurente în comunicarea orală (Mirela-Ioana Borchin)	70
1.12.1. Limbajul verbal	70
1.12.1.1. Cuvintele capcană	70
1.12.1.2. Modalizatorii	72
1.12.1.3. Deicticele	76
1.12.1.4. Semnalele back-channel	77
1.12.1.5. Conectorii discursivi	78
1.12.2. Limbajul paraverbal	79
1.12.2.1. Vocea	79
1.12.2.2. Accentul	80
1.12.2.3. Intonația	82
1.12.2.4. Pauza	84
1.12.2.5. Tempo-ul	85
1.12.2.6. Dicția	85
1.12.3. Limbajul nonverbal	85
1.12.3.1. Gestul	86
1.12.3.2. Postura	87
1.12.3.3. Mimica	88
1.12.3.3.1. Ochii și privirea	89
1.12.3.3.2. Zâmbetul și râsul	90
1.12.3.4. Limbajul spațial	91
1.13. Ascultarea activă (Gabriel Bărdășan)	92
1.13.1. Proceduri ale ascultării active	92
1.13.1.1. Informarea (verificarea faptelor)	93
1.13.1.2. Furnizarea feedback-ului interlocutorului pentru obținerea unor confirmări	93
1.13.1.3. Raportarea adecvată la iritarea interlocutorului	93
1.13.2. Principiile ascultării active	93
1.13.2.1. Principiul oglindirii	93
1.13.2.2. Principiul reformulării	93
1.13.2.3. Principiul empatiei	94
1.13.2.4. Principiul calibrării	94
1.13.3. Factori perturbatori în procesul de ascultare	94

1.14. EXERCİȚII	
(Gabriel Bărdășan, Elena Jebelean, Nadia Obrocea, Virginia Opreșă)	95
BIBLIOGRAFIE	114
2. MONOLOGUL (Nadia Obrocea)	120
2.1. Monolog și solilocviu	120
2.2. Monologul dramatic	122
2.3. Relația monolog - dialog	124
2.4. EXERCİȚII (Nadia Obrocea)	126
BIBLIOGRAFIE	133
3. NARAȚIUNEA (Crenguța Bratu)	135
3.1. Clarificări conceptuale	136
3.1.1. Textul și discursul	137
3.1.2. Textul narativ și discursul narativ	138
3.1.3. Narațiune, istorie, povestire	139
3.1.4. Tipologia povestirilor	140
3.2. Instanțe ale comunicării în textul narativ literar	140
3.2.1. Autor, narator, personaj, naratar	140
3.2.1.1. Autorul	141
3.2.1.2. Naratorul	141
3.2.1.3. Naratarul și cititorul	142
3.2.2. Ambiguizarea rolurilor narative	144
3.2.3. Tipologia discursului narativ	145
3.2.3.1. Narațiunea heterodiegetică	145
3.2.3.2. Narațiunea homodiegetică	146
3.2.4. Perspectivă narativă. Focalizare. Punct de vedere	146
3.2.4.1. Perspectiva narativă	146
3.2.4.2. Focalizarea în narațiune	147
3.2.4.3. Punctul de vedere	148
3.2.5. Timpul în narațiune	149
3.3. Structura textului narativ	150
3.3.1. Situația inițială	151
3.3.2. Elementul declanșator (forța perturbatoare)	151
3.3.3. Situația intermediară	152
3.3.4. Elementul rezolvator	152
3.3.5. Situația finală	152
3.4. Compoziția	155
3.4.1. Particularități ale compoziției în textele narative	155
3.4.1.1. Incipitul	155
3.4.1.2. Finalul	155
3.4.1.3. Episodul	156
3.4.1.4. Secvența	156

3.4.2. Tehnici narative	156
3.4.2.1. Pauza	156
3.4.2.2. Scena	157
3.4.2.3. Rezumatul	157
3.4.2.4. Elipsa	158
3.5. Limbajul. Limbajul personajelor și limbajul naratorului	158
3.5.1. Stilul direct/vorbirea directă	158
3.5.2. Stilul indirect	160
3.5.3. Stilul indirect liber	160
3.6. EXERCIȚII (Crenguța Bratu)	161
BIBLIOGRAFIE	172
4. DESCRIEREA (Elena Jebelean, Virginia Opreșă)	174
4.1. Operațiuni descriptive	174
4.2. Secvența descriptivă	175
4.3. Funcțiile semantice ale descrierii	176
4.3.1. Funcția reprezentativă sau diegetică	176
4.3.2. Funcția expresivă	177
4.3.3. Funcția narativă	177
4.4. Clasificări	178
4.4.1. După modul de alcătuire a textului	178
4.4.2. După tipul de text	178
4.4.2.1. Definiția	179
4.4.2.2. Rezumatul	180
4.4.3. După gradul de obiectivitate	181
4.4.4. După dinamismul lor	182
4.4.4.1. Descrierea prin acțiune vs. descrierea acțiunii	182
4.4.4.2. Descrierea literară de tip portret	183
4.4.5. După dominantă senzorială pe care o generează	184
4.5. Descrierea în textul liric	186
4.6. Descrierea în textul narativ	187
4.7. Descrierea în textul dramatic	188
4.8. EXERCIȚII (Elena Jebelean și Virginia Opreșă)	190
BIBLIOGRAFIE	199
5. ARGUMENTAREA (Florentina Leucuția)	201
5.1. Perspective asupra argumentării	203
5.1.1. Argumentarea ca discurs	203
5.1.2. Argumentarea ca text	204
5.2. Argumentare și logică	205
5.2.1. Între calcul logic și artă a seducției	205
5.2.2. Raționament logic și raționament argumentativ	206
5.2.3. Argumentare și demonstrație	207

5.2.3.1 Rolul contextului în argumentare	209
5.2.3.2. Explicit și implicit în argumentare	210
5.3. Argumentarea dincolo de logică	211
5.3.1. Convingere și persuasiune	211
5.3.2. Argumentare și manipulare	213
5.4. Argumentare și retorică	215
5.4.1. Între logică și retorică	215
5.4.2. Din tradiția retoricii antice: cele trei genuri ale discursului	217
5.4.3. Componentele sistemului retoric	218
5.5. Argumentare și literatură – o experiență didactică	219
5.6. Argumentare și limbaj	222
5.6.1. Argumentarea înscrisă în limbă	222
5.6.2. Coerența și coeziunea textului argumentativ	222
5.6.3. Conectorii argumentativi	224
5.6.4. O clasificare a conectorilor	225
5.6.5. Conectorul dar – „un studiu de caz”	226
5.6.6. Funcțiile conectorilor	227
5.7. Conținutul argumentării	227
5.7.1. Exprimarea opiniei	228
5.7.2. Argumentele	229
5.7.2.1. Argumentele bazate pe fapte	229
5.7.2.1. Exemplele	230
5.7.2.1. Argumentele bazate pe autoritate	232
5.8. Forma argumentării: tehnicile de argumentare	234
5.8.1. Tehnici deductive de argumentare	235
5.8.1.1. Tehnici deductive inferențiale	235
5.8.1.1.1. Implicația	235
5.8.1.1.2. Replicația	235
5.8.1.1.3. Implicația reciprocă	235
5.8.1.1.4. Incompatibilitate	235
5.8.1.1.5. Disjuncția inclusivă	236
5.8.1.1.6. Disjuncția exclusivă	236
5.8.1.2. Tehnici deductive silogistice	236
5.8.1.2.1. Deducția silogistică imediată	237
5.8.1.2.2. Deducția silogistică mediată. Entimema – silogismul retoric. x237	
5.8.2. Tehnici inductive de argumentare	238
5.8.2.1. Inducția completă	239
5.8.2.2. Inducția incompletă	239
5.8.2.3. Inducția prin analogie	239
5.9. Capcanele argumentării	239
5.9.1. Criterii ale corectitudinii în argumentare	240
5.9.2. Sofisme și paralogisme	240
5.9.3. Sofisme provenite din limbaj	241

5.9.3.1. Sofismul ambiguității	241
5.9.3.2. Echivocația	242
5.9.3.3. Amfibolia	242
5.9.3.4. Sofismul dezacordului între a spune și a face	243
5.9.3.5. Sofismul compoziției	243
5.9.3.6. Sofismul diviziunii	243
5.9.3.7. Sofismul întrebării complexe	243
5.9.3.8. Sofismul falsei reprezentări	244
5.9.4. Sofisme induse de gândire	244
5.9.4.1. Ignoratio elenchi	244
5.9.4.2. Argumentum ad personam	244
5.9.4.3. Argumentum ad verecundiam	244
5.9.4.4. Argumentum ad populum	244
5.9.4.5. Argumentum ad ignorantiam	245
5.9.4.6. Argumentum ad misericordiam	245
5.9.4.7. Argumentum ad baculum	245
5.9.4.8. Sofismul negării antecedentului	245
5.9.4.9. Sofismul afirmării (con)secventului	245
5.9.4.10. Sofismul generalizării pripite	245
5.9.4.11. Sofismul falsei analogii	246
5.9.4.12. Sofismul cauzei false	246
5.10. EXERCİȚII (Florentina Leucuța)	246
BIBLIOGRAFIE	258

1. DIALOGUL

Dialogul este o unitate comunicațională, structurată ca schimb(uri) de replici între două sau mai multe persoane, care îndeplinesc, succesiv și alternativ, rolurile de emițător și receptor.

1.1. Trăsături definitorii ale dialogului

1.1.1. Alternanța rolurilor de emițător și receptor

Fiecare participant activ la dialog este, pe rând, emițător și receptor. Aparent, cele două roluri sunt îndeplinite alternativ. Din moment ce într-un dialog se intervine într-o anumită ordine, se consideră că persoana care vorbește este emițător, iar partenerul de conversație/discuție are funcția de receptor. După ce antevorbitorul își încheie replica, cel ce preia cuvântul devine, din receptor, emițător și invers.

În fapt, lucrurile sunt mai complicate. Mai cu seamă în dialogul direct, vorbitorii aflați față în față, îndeplinesc concomitent, dar în măsură diferită, ambele roluri. Astfel, cel ce emite un mesaj, urmărește și felul în care acesta este primit de ascultător, receptând așa-numitele semnale back-channel din partea partenerului său. De cealaltă parte, ascultătorul nu se rezumă să recepteze un mesaj oral, ci emite aceste semnale elocvente pentru felul cum se construiește dialogul. Alternanța rolurilor „principale” de emițător și receptor motivează apariția schimbului de replici – structura care distinge dialogul de alte unități comunicaționale.

1.1.2. Interacțiunea

Pe parcursul unui dialog, participanții sunt în interacțiune. Emițători și receptori, partenerii de dialog sunt, în esență, interlocutori. Interacțiunea dialogală nu se rezumă însă la interlocuție, fiindcă o mulțime de factori contextuali, care depășesc sfera verbalului, contribuie, în diverse proporții, la producerea de semnificație, interacționând dinamic (v. interacțiunea ideologică, culturală, psihică etc.).

1.1.3. Sintaxa mixtă

Într-o conversație/discuție, interlocutorii folosesc semne aparținând unor coduri diferite (verbal, gestual, postural, olfactiv etc.). Orice cod presupune atât un ansamblu de semne specifice, cât și un set de reguli de combinare a acestor semne. Totalitatea regulilor de folosire a semnelor unui cod reprezintă *sintaxa* sa.

În exprimarea orală, combinațiile de semne verbale și nonverbale nu urmează calea sintaxei lingvistice, ci, mai degrabă, realizează o „sintaxă mixtă”.¹ Utilizarea unor semne de naturi diverse duce la *împletirea unor limbaje variate* pe parcursul dialogului. Varietatea de limbaje folosite în dialog reflectă competențele vorbitorilor de a accesa mai multe sisteme semiotice – verbale, paraverbale și nonverbale –, pentru a se exprima prin cuvinte, mimică, gesturi, posturi, mișcări ale trupului, tonuri, pauze, contururi intonaționale etc.

1.2. Concepte operaționale în abordarea dialogului

1.2.1. Emițătorul

Termenul de *emițător* denumește persoana care vorbește/scrie și în responsabilitatea căreia se află conceperea, alcătuirea și transmiterea unui mesaj către un destinatar. Din termenii utilizați pentru desemnarea acestei ipostaze a comunicatorului s-a creat o serie sinonimică: *emițător, emitent, transmițător, locutor, vorbitor, enunțiator, destinatar, autor* etc.

1.2.2. Receptorul

Termenul de *receptor* denumește persoana care ascultă/citește și în responsabilitatea căreia se află urmărirea, primirea, interpretarea mesajului și feedback-ul care să ateste receptarea acestuia. Pentru desemnarea acestei ipostaze a comunicatorului se mai folosesc sinonimele: *destinatar, ascultător, cititor, lector, auditoriu, public* etc.

Orice comunicator are competențe de emițător și de receptor și îndeplinește ambele roluri pe parcursul unui dialog. El acționează ca emițător cu conștiința faptului că va fi la rândul său receptor și ca receptor, știind că va fi următorul emițător. Acest dublu rol justifică, dincolo de interesul de a împărtăși un gând, o simțire, o informație etc., atitudinea politicoasă și cooperantă a interlocutorilor.

Preocuparea pentru înțelegerea exactă a mesajului și pentru buna relație cu partenerul de dialog îl determină pe emițător să își construiască replica nu numai în funcție de ceea ce intenționează să comunice, ci și în funcție de estimarea capacității și a dispoziției de receptare a interlocutorului. Numai omul are această maleabilitate a adaptării replicii la destinatar. Un aparat, oricât de performant, emite același mesaj, indiferent de receptor (v. mesajele ce apar pe ecranele computerelor, telefoanelor mobile, bancomatelor etc.).

1.2.3. Contactul

Contactul reprezintă punerea în legătură a unui emițător cu un receptor. Acesta se poate realiza verbal (în variante care depind de relațiile dintre interlocutori, de

¹ Termen introdus de Tatiana Slama-Cazacu și preluat de autorii GA3.

natura canalului sau a contextului de comunicare) sau nonverbal (printr-un gest de intimitate, printr-o privire semnificativă, printr-un surâs de întâmpinare etc.).

Trebuie făcută însă distincția dintre *contactul comunicațional* și *contactul dialogal*. Dacă e dovedit (v. Școala de la Palo Alto) că „nu putem să nu comunicăm”, nu este mai puțin adevărat că putem să nu dialogăm. Atunci când, în loc să răspundă la un salut, la un gest, la o privire, cel vizat întoarce capul, se exprimă prin acest gest refuzul de a intra în dialog.

1.2.4. Canalul

Canalul reprezintă calea pe care se transmite un mesaj dinspre un emițător spre receptor. Cele mai folosite canale perceptivă în dialogul uzual sunt cel *auditiv* și *vizual*.

În dialogul direct, se interferează într-un enunț mesaje transmise concomitent pe mai multe canale – *auditiv, vizual, olfactiv, tactil* etc., în timp ce în dialogul indirect, prin telefon, se comunică doar prin canal auditiv. În cazul videotelefonului însă, indiferent de distanța la care se află interlocutorii, se realizează transmiterea mesajului pe două canale, *auditiv* și *vizual*.

Într-un dialog la distanță, problema canalului se leagă de performanța tehnologiilor mediatore (v. cazul interfonului, telefonului, celularului, internetului etc.).

1.2.5. Bruiajul

Noțiunea de *bruiă* (*zgomot*) a fost introdusă în teoriile mecaniciste ale comunicării pentru a desemna o dereglare de ordin fizic survenită în cursul transferului de informații, adică un derajament de natură tehnică. Cu timpul, ideea de bruiă s-a confundat cu cea a barierelor comunicaționale.

Prin *bariere comunicaționale* sunt denumite toate deficiențele care apar în procesul comunicării (de la factori fizici, precum proasta acustică a sălii, întreruperea convorbirii telefonice etc., la factori lingvistici, ca folosirea argoului, a jargonului în contexte neadecvate, a expresiilor ambigue în orice context etc., la factori socioculturali, precum enunțurile „deplasate” adresate unor colectivități sensibile la un anumit tip de mesaje din considerente de apartenență religioasă, orientare politică, nivel de civilizație, stare conflictuală etc.)

1.2.6. Feedback-ul

Feedback-ul reprezintă retroacțiunea, adică răspunsul prin care receptorul îi semnalează emițătorului felul cum percepe mesajul. În cele mai multe situații de comunicare, feedback-ul este mai mult implicit, foarte puține replici verbale putând fi privite ca expresie directă a reacției la replica anterioară. Totuși, reacția la replică este așteptată de emitent și, dacă este sesizată de acesta, devine un factor decisiv pentru modul cum evoluează un dialog. Un feedback pozitiv stimulează interlocutorii,

determinând continuarea discuției, în timp ce un feedback negativ poate inhiba emițătorul, periclitând, până la blocare, dialogul.

În orice caz, feedback-ul nu este numai un important factor de control al înțelegerii, ci și un element prin care se poate demonstra caracterul circular al transmisiei mesajului, mesaj care „revine”, de cele mai multe ori, parțial, la autor, în varianta reconstituită din semnele de răspuns ale receptorului.

1.2.7. Codul

Codul reprezintă un ansamblu organizat de semne care se utilizează conform regulilor unei sintaxe specifice. Așa cum am mai spus, ansamblul de semne din componența unui cod este însoțit de reguli de utilizare a semnelor, pe baza cărora se poate codifica și decodifica un anumit conținut. Toate codurile din istoria umanității au fost create cu finalități comunicaționale. Ele fac parte dintr-un fond material al comunicării, care face posibilă exprimarea gândurilor și a trăirilor celor care comunică (v. codul limbii, codul gestual, codul semnelor de circulație, codul bunelor maniere, codul Morse etc.).

1.2.8. Mesajul

Mesajul este structura materială rezultată din semne, dispuse conform regulilor sintactice specifice unuia sau mai multor coduri, pentru a exprima ceea ce un emițător intenționează să transmită unui receptor. Într-un dialog oral direct, avem de a face cu o sintaxă mixtă (v. supra), corespunzătoare combinării unor semne de natură diferită. În dialogul teatral, de pildă, semnele codului lingvistic se îngemănează cu semnele altor coduri: decorative, vestimentare, posturale, muzicale etc.

Dacă ar fi să îl parafrăzăm pe Ch. Morris, am putea spune că un mesaj comunicațional are o *componentă sintactică* (reflectedă de corectitudinea cu care sunt înlanțuite semnele), o *componentă semantică* (dovedită de raportarea semnelor la obiecte din lumea de referință) și o *componentă pragmatică* (întrucât dă măsura felului în care vorbitorul, ca utilizator de limbaj, se raportează la semne pentru a comunica).

Pentru elaborarea mesajului, vorbitorul parcurge câteva faze: conștientizarea intenției de comunicare, conturarea conținutului, găsirea celor mai eficiente structuri semiotice pentru exprimarea acestuia, proiectarea enunțării, enunțarea propriu-zisă. De asemenea, receptorul face câteva operații în interpretarea mesajului: percepe semnele, le recunoaște, le decodifică, selectează datele ce se pretează la asimilare, emite semnale back-channel, dă un feedback corespunzător înțelegerii mesajului etc. Numărul mare de etape din „circuitul” mesajului ilustrează complexitatea acestuia.

1.2.9. Contextul

Contextul este un concept cu foarte multe accepțiuni. De aceea, pentru a evita